

Hâkka sûresinin nesih hattıyla yazılmış ilk âyetleri
(Köprülü Ktp., nr. 9, vr. 309ⁿ)

mesi (*Tefsîrü'l-Kur'ân*, VIII, 245) tartışılabilir. Ancak bu rivayet, sûrenin Mekke devrinin ilk beş yılında nâzil olan sûreler arasında yer aldığına delâlet etmesi bakımından önemlidir. Sehâvî sûrenin Meâric sûresinden önce, Mülk sûresinden sonra indiğini söyler (Aynî, XVI, 115).

Kalem sûresinde Resûl-i Ekrem'in bir mecnun olmadığı, onun vahiy yoluyla verdiği bilgilerin hak ve gerçek olduğu, Peygamber'in ciddiye alınması gerektiği konusunda uyarılar yapılmakta ve kısaca kıyamet gününe dikkat çekilmektedir. Bu sûrede ise o haberlerin ne olduğu ve nasıl gerçekleşeceği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmaktadır. Özellikle peygamberlerini inkâr eden eski ümmetlerin, Semûd ve Âd kavimlerinin helâk edilmesine ve yeryüzünden silinip gidişine dair bilgiler verilmekte, böylece Resûl-i Ekrem'e karşı inkârda direnence uyarılmaktadır. Sûre üslûp ve muhteva bakımından Kalem sûresinin devamı ve açıklaması gibidir.

Hâkka sûresi iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde (âyet 1-37) Semûd, Âd, Firavun ve Lût kavimlerinin "hâkka"ya uğradıkları, peygamberlere karşı gelip Allah'ın vahyini yalan saymaları yüzünden helâk edildikleri haber verilir. İnkârcıların çekecekleri büyük cezanın asıl âhiretteki azap olduğu vurgulanır. Arşını sekiz meleğin taşıdığı Allah'ın huzurunda herkesin hesaba çekileceği o günde insanoğlunun nasıl zavallı, âciz ve yardımsız kalacağı anlatılır. Hesabını verenlerin cennette mutlu olacakları, buna karşılık Allah'a inanmayan ve yoksullara

yardım etmeyenlerin zincirlere vurulacakları, dostları bulunmadığı için de kimseden yardım göremeyecekleri bildirilir.

İkinci bölüm (âyet 38-52) Kur'an'a yapılan iftiralara cevap mahiyetindedir. Görülen ve görülmeyen ilâhî kuvvetlere yeminle söze başlayan bu bölümde Kur'an'ın sıradan bir söz olmadığı, ona bilmeden ve düşünmeden "şair sözü" veya "sihirbaz sözü" demenin yanlışlığı ortaya konulur. Kur'an'ın Allah katından gönderilen çok şerefli bir elçinin sözü, âlemlerin rabbinden gelen bir vahiy olduğu bildirilerek esasen Allah'ın Peygamber'e kendinden böyle sözler uydurmasına asla imkân vermeyeceği belirtilir. Kur'an'ın temiz kalplilere bir öğüt, kâfirlere ise yürek sızlatıcı bir hasret olduğu vurgulandıktan sonra onun şiir, kehanet, zan ve tahmin cinsinden bir bilgi olmayıp saf bir hakikat olduğu ifade edilir. Sûre yüce rabbın ismini tenzih ve tesbih etmeyi, O'nu saygıyla anmayı emreden âyetle sona erer.

Hâkka sûresi, âhiret konusunda insanları uyararak onları imana ve tedbirli olmaya yöneltmekte, vahiy bilgisinin kesinliğini ve o yolla bildirilen olayların gerçekliğini, vahyin Hz. Peygamber tarafından aynen tebliğ edilmesinin zarureti ortaya koymaktadır.

Sûre hakkında bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır. Hasan Muhammed Bâ Cevdet'in *Te'emmülât fi sûreti'l-Hâkka* (Tunus 1982), Abdülhamîd Kişkin *Tefsîru sûreti'l-Hâkka* (Kahire 1987), Faruk Tuncer'in *el-Hâkka Sûresi Tefsir Denemesi ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri* (bk. bibl.), Abdürrezzâk Abdülâlim Reyân eş-Şerîf'in *Mine'l-İcâzi'l-Kur'ânî fi sûreti'l-Hâkka* (Mısır 1412/1992) adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hâkka" md.; *Müsned*, I, 17-18; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1388, s. 294; Abdürrezzâk b. Ahmed el-Kâşânî, *Te'vilât* (trc. Ali Rıza Doksanıyedi, nşr. M. Vehbi Güloğlu), Ankara 1987, III, 199-203; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Kahire 1390/1971 → İstanbul 1985, VIII, 245; Süyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl* (*Tefsîrü'l-Celâleyn* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 791; Aynî, *Umdu'tü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVI, 115; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 37-55; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5307-5346; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buğruğu*, İstanbul 1947, II, 875-879; M. Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (trc. Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz), İstanbul 1990, VII, 29-45; Faruk Tuncer, *el-Hâkka Sûresi Tefsir Denemesi ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EMİN İŞİK

HAKKA'I-YAKİN

(حق اليقين)

Kesinlik açısından en ileri derecede bulunan doğru bilgi anlamında bir terim.

"Gerçek varlık, doğru hüküm" anlamındaki hak ile "gerçeğe uygun kesin bilgi" anlamındaki yakîn kelimelerinden oluşan terkîp, "iç duyu veya iç tecrübe yoluyla ulaşılan ve kesinlik bakımından en son merhaleyi teşkil eden doğru bilgi" diye tanımlanabilir. Hakka'l-yakîn Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir. Bunlardan birinde, başta Kur'an olmak üzere İslâmî gerçekleri yalanlayıp haktan sapanların cehenneme atılacağı belirtilirken kullanılmakta ve "meydana gelmesi kesin olan bir hususun fiilen gerçekleşmesi" mânasına gelmektedir (el-Vâkıa 56/95). Diğerinde ise Kur'an'ı yalanlayanların âhirette büyük pişmanlık duyacakları ve dolayısıyla azaba mâruz kalacakları haber verilirken bunun yaşanacak bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır (el-Hâkka 69/51). Hakka'l-yakîn tabirinin hadislerde mevcudiyeti tesbit edilememiştir.

İslâm düşünce tarihinde doğru bilginin kesinlik dereceleri ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. İlme'l-yakîn akfî veya naklî delil ile, ayne'l-yakîn duyu yoluyla elde edilen bilgiyi, hakka'l-yakîn ise iç duyu veya iç tecrübe vasıtasıyla insanda meydana gelen en kesin bilgiyi ifade eder. Kur'an'da kâfirlerin cehenneme gireceğine dair verilen haberler vasıtasıyla elde edilen bilgi ilme'l-yakîne, onların cehennemi görerek bilgilenmeleri ayne'l-yakîne, oraya girip azabı bizzat tattmalarıyla hâsıl olan sonuç ise hakka'l-yakîne örnek olarak zikredilir. Ayrıca insanın, Allah'ın yaratıkları öldürdükten sonra diriltmeye kâdir olduğuna ilişkin akfî ve naklî bilgisi ilme'l-yakîn, Hz. İbrâhim'in, eliyle parçalayıp ayrı ayrı tepelere koyduğu kuşların diriltildiğini müşahade etmesiyle (el-Bakara 2/260) edindiği bilgi ayne'l-yakîn, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak eden bir müminin O'nun tarafından öldürülüp diriltmesiyle ulaştığı bilgi de (el-Bakara 2/259) hakka'l-yakindir.

Bazı müellifler, hakka'l-yakîni "hem delile hem de gözleme dayanılarak elde edilen bilgi" şeklinde açıklamışlarsa da (bk. Cemîl Salîbâ, II, 589) bu telakkî İslâm düşünce tarihinde bilginin derecele-

ri hakkında yapılan tasnife uygun düşmemektedir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi hakka'l-yakini "ilm ü iyândan geçiş bilfiil içinde yaşanılan hakikat" diye tarif etmiş, onu yakının en son derecesi ve kesin bilginin varılabilecek daha ileri bir merhalesi bulunmayan son noktası olarak değerlendirmiştir (*Hak Dini*, VII, 4726). Buna göre hakka'l-yakinin bizzat yaşanıp idrak edilen bilgi şeklinde anlaşılması mümkündür. Bu tür bir bilgi bütün şüpheleri ortadan kaldırır ve bilginin konusuna ait gerçeklik açısından insanı itminana kavuşturur. Zira yakîni bilgi gerçeğin dışında bir ihtimal taşımaz. Hak ile yakın kavramları aynı mânaya geldiğinden hakkın yakine izâfeti gerçekliği pekiştirerek ifade eder. İzmirli İsmail Hakkı da hakka'l-yakini kişinin bizzat içinde duyup yaşadığı bir bilgi kabul eder ve onu insanı gerçeğe tam anlamıyla muttali kılan yegâne vasıta olarak görür. İzmirli, hakikatın bilinemeyeceğini savunan eski septiklerin bile hakka'l-yakîn yoluyla edinilen bilgiyi inkâr edemediklerini belirterek bu tür bilginin kesinliği hakkında filozoflar arasında bir ihtilâfın bulunmadığını ve modern psikoloji ile felsefenin bunu teyit ettiğini söylemiş, ayrıca, "Hakka'l-yakîn yoluyla elde edilen bilginin ötesinde daha kesin bir bilgi yoktur" önermesinde İslâm düşünürleriyle Batılı filozofların görüş birliği içinde olduklarını belirtmiştir (*Yeni İlm-i Kelâm*, I, 68-70).

Sûfilere göre hakka'l-yakîn, kulun Allah'ta fânî olması ve O'nunla yalnız ilmen değil hem ilim hem müşâhede hem de hal itibarıyla bekâ bulmasıdır. Kuşeyrî, hakka'l-yakini iç müşâhede yoluyla elde edilen apaçık bilgi olarak kabul etmiş ve onun mârifet ehline mahsus olduğunu belirterek bu mertebeye ulaşanlara "havâssü'l-havâs", yaptıkları ibadetlere de kulluğun en ileri derecesini anlamında "ubûdet" adını vermiştir (*er-Risâle*, I, 266). Hücvîrî de hakka'l-yakînin keşif ve müşâhede ile hâsıl olacağını ifade ederek bu mertebeye ulaşanların bütün varlıklardan yüz çevireceğini söylemiştir (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 626). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre ise hakka'l-yakîn müşâhededeki son ulûhiyyeti zâta nisbet etmektedir. Nefsini müşâhede eden kişi rabbini de müşâhede etmiş olur ve ayne'l-yakine ulaşır, bu kişi kabre girince hakka'l-yakine erer (*el-Mu'cemü's-şâfi*, s. 1251-1252). Bazı sûfilerce ilme'l-yakîn şeriatın zâhiri, ayne'l-yakîn şeriatıta ihlâs, hakka'l-yakîn ise müşâhede yoluyla

şeriatın iç yüzüne vâkif olmak diye anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hkk", md.; *et-Ta'rîfât*, "yakîn", md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 390, 556, 559; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 330; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 266; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Beyrut 1980, s. 626; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yûn*, s. 634-635; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, Kahire 1255, I, 282; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 163; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 68-70; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3080; VII, 4726; IX, 6055; *el-Mu'cemü's-şâfi*, s. 1251-1252; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, Beyrut 1982, II, 588-589; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmî: Giriş*, İstanbul 1993, s. 75.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HAKKÂKLİK

Taş, maden ve ahşap gibi maddeler üzerine yazı ve şekil kazıma sanatı.

Tarih öncesi devirlerden itibaren bütün medeniyetlerde en önemli sanat faaliyetlerinden birini hakkâklık oluşturmuştur. Arapça *hakk* (حك) "bir şeyi diğerine sürtmek, kaşımak, kazımak" kökünden türetilen terim "taş, maden, fil dişi, ahşap gibi çeşitli sert maddeler üzerine oyma ve kazıma yapma sanatı" anlamını taşımaktaysa da bugün hakkâklık denilince akla yalnız taş ve maden kazımacılığı (özellikle mühür) gelmektedir. Hakkâklık en itibarlı dönemlerini Akadlar başta olmak üzere Mezopotamya medeniyetlerinde, Mısırlılar'da, Romalılar'da, Selçuklular'da ve Osmanlılar'da gelişen mühür sanatlarında yaşamıştır (bk. MÜHÜR).

Millî kültürlerin bir yansıması olan mühür hakkâklığının en önemli yanı, bu işe yönelenlerin toplum içindeki itibarlı ve güvenilir kişilerin vekâlet ve tavsiyeyle mesleğe alınmaları idi. Çünkü yapılacak herhangi bir sahtekârlık devleti, kurum ve kuruluşları, şahısları zor durumda bırakabilirdi. Özellikle Osmanlılar'ın bu konuda gösterdikleri hassasiyet son derece dikkat çekicidir ve bilindiği kadarıyla zaman içinde herhangi bir mühürçülük sahtekârlığına rastlanmamıştır. Mühür hakkâkları lonca teşkilâtında çok önemli bir yere sahiptiler. Mesleğe yeni giren çırakların güvenilirliklerinin yanında çok kabiliyetli olmaları gerekirdi. Mühürler basıldıkları zaman düz okunabilmeleri için malzemenin üzerine ters kazınırdı. Büyük bir ustalık isteyen bu ters yazı kazıma işlemi esasen zor olan

mesleği daha da güçleştiriyordu. Çıraklar öncelikle hat sanatını iyi öğrenmek mecburiyetinde idiler. Bu sanatı ya iyi birer hattat olan ustalarından ya da onun önerdiği bir hattattan meşkederek öğrenirlerdi. Hat meşkinden sonra çıraklar ustalarının verdiği alıştırmaları yine onun tesbit ettiği malzeme üzerine kazımaya çalışırlardı. Hangi ustanın hangi malzeme üzerine hangi karakterde yazı kazıdığı bilinirdi. Bazı ustalar mühürlerini sülûs, bazıları ta'lik, en ünlüleri ise müşterinin isteğine göre daha değişik hatlarla kazırlardı. Üç taraflı mühürlerin her yüzünde genellikle aynı yazı karakteri kullanılırdı.

Evliya Çelebi, IV. Murad dönemi (1623-1640) mühürçüleri hakkında şu bilgileri vermektedir: "Esnâf-ı hakkâkân: 30 dükkân, 105 neferdir. Pîrleri hakkâk Abdullah Yümnî'dir. Veysel Karanî'nin kemerbestesidir. Bunlar dükkânlarında akîk-i Seylân, firûze ve yeşim taşı hakkederler. Esnâf-ı mühür-künân: Pîrleri Hazret-i Osman'dır; 80 nefer ve elli dükkândır. Bunların Murad Han asrındaki ileri gelen üstatları Mahmud Çelebi, Rızâ Çelebi, Ferid

Hakkâk Mecdî Efendî'nin hak defterinin serlevhası (Kuşoğlu, *Dünya Sanatımız Kültürümüz*, s. 27)

